

Van heilig naar veilig: geloven als project

Implicaties van het denken van Peter Sloterdijk voor de geestelijke verzorging

Door: Mw. drs. Benita Spronk*

In de geestelijke verzorging baseren we ons veelal op een tijdsdenken dat verbonden is met een agrarische samenleving. Een heroriëntering is nodig op de huidige cultuur waarin het project van de patiënt centraal staat. In dit essay omschrijft Benita Spronk, met behulp van het gedachtengoed van Peter Sloterdijk, geestelijke verzorging als een 'tijdelijk project'. Geestelijk verzorgers worden in zorginstellingen spiritueel specialisten; deskundigen op het gebied van zingeving en levensbeschouwing. De nadruk verschuift door deze ontwikkeling van ambt naar professie.

1. Inleiding

'Mag ik u op de foto zetten?' vroeg een patiënt me in het ziekenhuis waar ik werk als geestelijke verzorger. 'Ik zet iedereen die hier aan mijn bed komt op de foto'. Hij zocht naar de camera in zijn nachtkastje en maakte liggend vanuit zijn bed de foto. Elke keer dat ik hem bezocht, zag ik meer foto's op zijn prikbord hangen: van artsen, verpleegkundigen, de diëtiste, de fysiotherapeut. Velen herkende ik, maar een aantal ook niet.

Bij zijn ontslag heeft de patiënt mij de foto gegeven. Je ziet me in beeld aan het eind van zijn bed, vanuit zijn perspectief als patiënt. De datum waarop de foto gemaakt is staat op de rechter beneden hoek. De foto's kunnen met behulp van de datum gemakkelijk worden gearchiveerd. Zo bracht deze patiënt met zijn foto's alle medewerkers in kaart. Deze man maakte van zijn ziekte een bijzonder project.

De Duitse filosoof Peter Sloterdijk (1947) geeft in zijn trilogie 'Schäume' aan dat we ons leven steeds meer door middel van projecten vorm geven. We hebben volgens hem de overgang gemaakt van een tijdsdenken naar een projectdenken. In het vervolg van dit artikel zal ik bespreken wat dit inhoudt en wat de implicaties hiervan zijn voor de visie op geestelijke verzorging.

2. Enkele thema's in de filosofie van Sloterdijk relevant voor de geestelijke verzorging

Altijd is er een obsessie geweest in de mens voor de tijd. In de negentiende en twintigste eeuw ontdekten men door de evolutie de macht van de tijd. Het is door de tijd dat soorten zich kunnen ontwikkelen. De tijd is daarmee een sterke factor. Sloterdijk benadrukt echter dat leven zich niet alleen

in tijd, maar ook in ruimte voltrekt. Dat is iets dat vaak vergeten wordt. Vaak vergeet men in ruimte te denken. Wie in de wereld is, is ook altijd in een ruimte, een sfeer. Denk aan een huis, een stuk land, een nationaliteit, een natie. Dit beschermt ons tegen de anderen en tegen de wereld. Deze sferen: de binnenruimtes, de bellen, die door de mens geconstrueerd worden, werken daarmee als een 'immuunsysteem' tegen het 'buiten'. Een ziekenhuis is ook een ruimte waarin de mens zich probeert te beschermen tegen de gevaren van ziekte. Ook bij Heidegger, Sloterdijks voorganger en leermeester, is er vooral een aandacht voor de tijd: Sein und Zeit. In het existentialisme ziet Heidegger de mens 'geworfen' in deze wereld en in die wereld moet hij zijn eigen lot bepalen. Sloterdijk vervangt Sein und Zeit door Sein und Raum. Hij claimt aandacht voor de geïnspireerde ruimte. De mens geeft ruimte en neemt ruimte.

2.1 Een bewoonde klok

Een ruimte waar zich ons leven in voltrekt is onze woning. In de vroegere agrarische gemeenschap waren de huizen vooral te vergelijken met de wachtkamers van een station. Het waren wacht-ruimten, halteplaatsen om de oogst in af te wachten. Men was thuis tot er iets gebeurde. De zaden kwamen op, het graan rijpte, men kon maaien, opnieuw zaaien en weer wachten.

Het boerenjaar is een agrarische gebeurtenis. Het psychologische resultaat hiervan is de religieuze tijdservaring. Het denken in begrippen van zaad en oogst, verbindt zich met het denkschema van belofte en vervulling. Het geeft uiting aan het leven uit belofte en uit vervulling van de belofte. Doordat men zich instelt op het wachten op de groei van planten, is de langzame tijd of de traagheid aan de macht. Het huis wordt gebruikt om deze lange tijd zo goed en comfortabel mogelijk door te komen. Wonen is op de oogst betrokken. Het is het bestaan op een halteplaats. Een prachtig beeld dat Sloterdijk voor dit boerenhuis gebruikt is het beeld van een bewoonde klok. De tijd valt uiteen

in een wachttijd en een rijpingstijd. Naast het huis was vaak een voorraadschuur. Die voorraadschuren stromen langzaam leeg tot de nieuwe oogst. Daarom lijkt dit huis op een uurwerk. Met het wegstromen van de voorraden, komt de tijd waarop opnieuw geoogst kan worden dichterbij. Daaraan kan de tijd worden afgelezen. Gevaar dreigt voor de mens als deze cyclus van zaaien tot oogsten doorbroken wordt.

De boerentijd kent alleen de Advent en niet het project. Ze denkt niet over het jaar heen. Het rijpen van de oogst is immers een jaarcyclus. Pas wie genoeg voorraad heeft, komt op het idee dat er meer is dan het wachten op nieuwe oogst en durft over het jaar heen te kijken. Dit zijn de ongeduldigen, degenen die initiatieven ontwikkelen. Zij zijn het die de eerste projecten gaan ontwikkelen die niet van een vaststaand jaarritme afhankelijk zijn. De boerenwereld kent mensen die hun verwachtingen kunnen uitstellen. Zij hebben gevoel voor de hogere waarden, voor wat boven henzelf uitgaat. Wie op de oogst wachten, gaan denken aan een oogst van een hogere soort. Zij zien zichzelf als het ware als zaad dat gezaaid moet worden. Dit is de voedingsbodem voor de traditionele metafysica. Dit wordt door Sloterdijk 'De wereld van de Globen' genoemd: de koepels over het bestaan. Zoals een kathedraal als een koepel over de gelovige heen ligt, zo zijn er overkoepelende (geloofs)systemen die de mens beschermen.

2.2 Immuniteit

In onze tijd is immuniteit het bepalende begrip. De metafysische mens is omgevormd tot een mens die niet zijn heil zoekt in boven zichzelf uitreikende systemen, maar in de immunologie. Theologie wordt immunologie. Een belangrijk moment in de recente geschiedenis waren de gasaanvallen in de Eerste Wereldoorlog, waardoor vele soldaten in de loopgraven stierven. De enorme kwetsbaarheid van de mens kwam daardoor buitengewoon indringend naar voren. De woning van de mens is voor de moderne mens niet langer te vergelijken met een

boerenklok, waarin het leven geduldig wordt afge- wacht, maar is een afweermachine geworden, die hem moet beschermen tegen de enorme gevaren die van buitenaf op hem af kunnen komen. De met media omgeven bewoner in de moderne tijd heeft de beschermingsystemen van de religieuze metafysica door zijn woning en comfort vervangen. Aan de ene kant is hij open naar de wereld en beleeft hij de wereld als een uitdagende ruimte, waarin hij avontuur zoekt en werkt, maar tegelijk sluit hij zich van de wereld af en beschermt hij zich ertegen door zijn eigen woning. Dubbel is dat in diezelfde ruimte waar de mens zich afsluit, tegelijk een goed netwerk van on-line communicatie aanwezig is dat juist de wereld bij hem binnenbrengt.

We zien dit zoeken naar immuniteit terug in het project van de patiënt waar ik mee begon. Deze patiënt probeert door middel van het maken van foto's immuniteit te verwerven. Hij heeft de regie in handen. Voor zijn behandeling is hij afhankelijk van artsen en verpleegkundigen, maar dit rubriceren van ieder die bij hem aan bed komt, geeft hem een zelfstandige positie. Hij is het die hen in kaart brengt met zijn foto's. Er is een verschil met bijvoorbeeld een vakantiefoto. Met het beeld vanuit bed geeft hij mij aan in mijn functie als geestelijk verzorger. De foto's worden ook bij zijn vertrek aan iedereen uitgedeeld. Op het moment dat de patiënt weer naar huis toegaat, zijn ze voor hem overbodig geworden. Hij heeft zelf de functie die ze voor hem vervulde, namelijk het verwerven van immuniteit niet meer nodig.

3. Implicaties voor de geestelijke verzorging

Deze filosofie geeft een nieuwe visie op geestelijke verzorging. Ze vereist van ons als geestelijk verzorgers dat we de omschakeling maken van tijdsdenken naar projectdenken. Dit is zo'n omschakeling, omdat in de kerk het tijdsdenken nog het overheersende concept is. De 'boerentijd' is in de kerk sterk aanwezig. Zo zijn de structuren van het

kerkelijk jaar en van de liturgie op de landbouw geordend. De feesten van Kerst, Pasen, Pinksteren volgen het groeiende licht en de ermee gepaard gaande oogst. Ook veel liederen zijn geënt op de symboliek van zaad en het wachten op oogst. Deze cyclische tijdsbeleving staat ver af van de leefwereld van de patiënten die we in ons werk ontmoeten. Zij kennen deze cyclische tijdsbeleving met zijn connotaties naar de landbouw niet meer en hebben de omschakeling naar het denken in projecten al lang gemaakt. Willen we als geestelijk verzorgers aansluiting vinden bij patiënten in deze tijd, dan moeten ook wij omschakelen naar het projectdenken. Pas als geestelijk verzorgers zich bewust zijn van het projectmatige denken van patiënten, kunnen ze de ondersteuning en begeleiding bieden die patiënten nodig hebben.

3.1 Geestelijke verzorging: een tijdelijk project

Het projectdenken houdt voor de geestelijke verzorging in dat de patiënt van zijn ziekte een (tijdelijk) project maakt, waarbij hij professionele ondersteuning zoekt. Hij komt niet meer uit een instituut waarmee een jarenlange binding is opgebouwd en keert daar ook niet meer naar terug. Soms is er binnen kerkelijke bestuursorganen de hoop dat een goed contact met de geestelijk verzorger in een ziekenhuis het contact naar de kerk weer kan herstellen en de patiënt naar de kerkelijke gemeente toe kan leiden. Nemen we de visie van Sloterdijk serieus, dan wordt duidelijk dat dit niet het geval is. De patiënt zoekt steun in een tijdelijk project. Het zal hem niet terugleiden naar de kerk als instituut. We zien dit ook terug in de gemeente of parochie bij de vraag om een huwelijk, een doop of uitvaartdienst. Dit is een moment waarop men een specifieke dienstverlening vraagt, maar dit heeft voor de betrokkenen zelden een vervolg. De huisarts overigens kent een zelfde verandering in zijn werk. Vroeger was er de tijd om een relatie op te bouwen met een gezin, waarvoor hij ook een vertrouwensfiguur was. Nu maakt de patiënt

ook van medische zorg een project. Vooraf wordt op internet kennis over ziektebeelden opgevraagd. De huisarts heeft als taak dit te begeleiden.

Van de geestelijk verzorger wordt nu iets dergelijks verwacht. Geestelijke verzorging wordt ingeroepen op het moment dat het nodig is.

In kerkelijk opzicht zou ook de liturgie versterkt kunnen worden door aan te haken bij het project van de patiënt. Hier ligt een verandering in de opvatting van liturgie aan ten grondslag. In het ziekenhuis kan een betere aansluiting bij het project van de patiënt gezocht worden door de kerkdienst meer een pastorale invulling of accent mee te geven. Creativiteit is nodig in het zoeken naar nieuwe beelden en symboliek, die meer aansluiten bij het huidige tijdsgevoel.

Een spiritueel specialist

Als we het kunnen omgaan met ziekte en de levensvragen die deze oproept, zien als project, kunnen ook niet kerkelijk gebonden patiënten hierbij ondersteuning zoeken bij professionals die hen ter zake kunnen adviseren. Er wordt een spiritueel specialist gevraagd die de betrokkene kan helpen bij de vragen waar hij op dat moment mee worstelt. Er wordt een beroep gedaan op de geestelijk verzorger vanuit zijn expertise als spiritueel specialist: iemand met kennis van zaken op gebied van zingeving en levensbeschouwing.

De nadruk verschuift door deze ontwikkeling van ambt naar professie. Er komt een groter accent op de geestelijk verzorger als professional. De kerkelijke binding verdwijnt naar de achtergrond. Dit vereist een nieuwe professionaliteit van de geestelijk verzorger.

Ten opzichte van artsen en behandelaars betekent dit ook een verandering in positie. Zij kunnen een spiritueel specialist inroepen om de immunologie bij de patiënt te versterken. Zij hoeven niet te vragen om een dominee of pastor, maar kunnen een beroep doen op de geestelijk verzorger als professional met een specifieke deskundigheid. Hier ligt een kans voor de geestelijk verzorging. Het is makkelijker voor een arts om een professional bij een patiënt te vragen op basis van zijn particuliere deskundigheid dan een dominee of priester, die ondanks alles een vreemde eend blijft in de wereld van het ziekenhuis. Het geeft ons als geestelijk verzorgers de uitdaging om de bijdrage die wij aan projecten van mensen kunnen leveren, duidelijk te verwoorden en meer te expliciteren. Als we deze kans uitbuiten, liggen hier mogelijkheden om geestelijk verzorging meer op de medische kaart te zetten.

** Mw. drs. Benita Spronk werkt als geestelijk verzorger bij het VUMedisch Centrum (VUMC) in Amsterdam.
Email: cb.spronk@vumc.nl*

Literatuur

- Ger Groot, *Bouwen met schuim*, NRC, 25 juni 2004.
Jan Hoogstad, *De sentimenten van de architectuur*, Essay 05, Architectuurbulletin no. 01, 2006.
Wouter Kusters en Dimphy Smeets, Interview Peter Sloterdijk: 'Dan wil je wel juichen: Es geht, es geht, es geht!', *Filosofie Magazine*, november 2003.
Martin Meijer, *Parelduiker in koud water*, gesprek met filosoof Peter Sloterdijk, NRC, 28 november 2003.
Peter Sloterdijk, *Sphären, Plurale Sphärologie*, Band III, Schäume, Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 2004.